

Bánatos gondolatkísérlet

Ífjú szívekben élhetne, de a prominensek szerint is oly fontos ma Ady Endre, hogy jobb elfelejteni

Legalább három esszét írtam eddig Adyról, és most itt ez az újabb évforduló. Százhusz éves a fiatalember, aki öregnek mondta magát harminc éves korától, azt panaszolva ekkor és ettől kezdve még tizenkét évig, nem mindig csak kérkedőn, és nem is mindig csak kérkedőn, hogy örege csókoltta az élet. Négyeszer múlt el a születése óta a harmadik Andrásnap, és ez nekem alkalom lehetne arra, hogy megírjam róla negyedik tisztelő tanulmányomat. A már közöltekből is feltárlhatnák persze egyet észrevételül, vagy esetleg kalapba dobhatnám mondatokra szabdalva mind a hármát, hogy azután kihúzó-gassak onnan találmomra egy porcióra valót, és akkor élvezhetném az összerakosgatás játékát és az ezzel járó kombinációs lehetőségeket.

Ő ma sem közénk való?

Mindez csak kőszá kísértés, évfordulón nem bohóckodunk, meghajlítjuk koronás címerrel ékes zászlainkat a republikánus Ady emléke előtt. Ez az első izletes hazugság étvágyat csinálhat a többihez. Mondhatjuk például, és még idézetekkel is nyomatékossíthatjuk, hogy Ady a teljes nemzeté. Csakhogy ő a sokvármegyes országgal szemben a legkisebbhez húzott, Ugocsához, aki nemet mondott a koronázásra. És nem szerettem, ha boruló fátyol mögött terült az asztal, megvetette a „Deák tett”-et, a Deák-féle kiegyezést. Mármint a mai magyar nemzet felnőtt értelmisége egy ezerszer aljasabb kiegyezés légköréhez igazodott, és manapság ezzel az igazodásával egyezik ki, vagy úgy, hogy szépíti, vagy úgy, hogy letagadja ezt. A „Ki a bűnös, ne kérdjük” Babitsa ma könnyebben talál utat a rossz lelkiismeretű kultúrre emberek szívéhez, mint az erkölcsi számonkérés még halálos ágyán is követelő Ady, aki – „Sírjukban is megátkozott gazok” – a meggyilkolt Tisza Istvánnak sem bír megbocsátani. És két nagy háborúellenes költőnk közül mennyivel megnyerőbb ma a „drága magyar vér italanak” siratója, mint az, aki a halottak élére áll, és nem tesz különbséget köztük nemzetiség szerint. A „Most a Mezőn mindenki vesz”-nek az első világháború költészetében példátlanul pontos formulájára kis tülekvéseink közt nem lehet fülünk. Ady erkölcsi és szellemi öröksége túl nagyszabású ahhoz, hogy el bírjuk viselni. Van, aki be is ismeri ezt.

A napokban kezembe került egy tankönyv, mely nyolcadikos tanulók számára készült. A címe: Irodalom a 14 éves diákoknak. Második kiadása 1996-ban látott napvilágot. A Nyugat megalapításától Nagy Lászlóig tárgyalja ez a mű a magyar irodalom történetét, Ady Endrének mégsem jutott benne hely. Igaz: az első részletes tárgyaló író, Móricz Zsigmondról szóló részben van egy Móriczot köszöntő Ady-vers-idezet. Aztán a Babitsról szóló fejezetben látható Ady arca is, Babits mellett, és egy értékelő mondat is olvasható itt: Babits „Adytól abban különbözik, hogy míg Ady politikai fegyvernek tekinti az írói tollat, addig Babits az erkölcs szavát hallatja.”

A politikának és az erkölcsnek ez az ócska szembeállítás szemléletesen tárja elénk, hogy mennyire fölösleges ma Ady, és milyen okos a tankönyv, amiért kihagyta. Mert nem véletlenül maradt ki: a szerző nagytudományú kritikus, irodalomtudós, illetve pedagógus a két lektor, és a tankönyv – ismétlem – a második kiadást is megérte így. Bár az sem lehetetlen, hogy az elsősben még benne volt Ady, de aztán elhagyták, tekintettel közszellemiségünk állapotára. Talán Aranyak Petőfira vonatkozó csüggedt-önkritikus beismerését, az „ő nem közénk való”-t alkalmazták alkotó módon Adyra.

Nélküle nem tudnánk, mi az antiklerikalizmus

Ez a tankönyv bánatos gondolatki-sérletre csábít, és ily módon kiségit szerepavaromból. Megpróbálom elképzelni, milyen lenne ez az ország, ha Ady nemcsak a szóban forgó tankönyvben, hanem a valóságos élet-

ben sem fordult volna elő. Nem arra a magától értetődő következményre gondolok, hogy ez esetben nem teremthette volna meg zseniális verseivel Ady-országot, és nem hozhatta volna létre publicisztikáját, mely Heinéével holtversenyben a legjobb az általam ismert világmezőnyben.

Ha Ady nem követte volna el azt a botorságot, hogy ide születik, akkor a felvilágosodás értékrendje még ké-

sőbb és még bátoralanabban épült volna be kultúránkba. Csokonaié itt az első mulhatatlan érdem, de korai halála és a Martinovics-per után a felvilágosodás a szabadkőművességel, az ateizmussal és a kozmopolitizmussal együtt szalonképtelenné vált állítólagos kénköszaga miatt. A felvilágosodás gondolatkeretét szélesebb réteg számára Ady tette vonzóvá. Ady és a néhány évtizeden át

mégiscsak működő Ady-hatás nélkül egy átlagértelmiségi talán még most is többre tartaná Voltaire-nél és Rousseau-nál Prohászka Ottokárt.

Ady nélkül azt sem tudnánk a Duna-Tisza-tájon, hogy mi fán terem az antiklerikalizmus. Egyébként most már az ő kiáltozása ellenére is alig-alig tudjuk, mert antiklerikális szenvedélyéről még gyér számú híveinek is hallgatni illik. Ha pedig valaki

mégiscsak felveszi ezt az elejtett stafétabotot, akkor országos hörgést vált ki. Ady antiklerikalizmusa: a történelmi uralkodó osztályokkal összefogó, világi hatalmat és vagyont krisztustalanul halmozó főpapságnak és képmutatón ajátatos politikusainak, tollnokainak a zabolátlan, okos gyűlölete. „Nyakig vagyunk a középkorban, terrorizál a sötétség: ez az én esetem igazsága.”

Ady nélkül a nacionalizmus gyűlöletéről sokan azt hinnék, hogy ez kommunista vagy zsidó találmány. „A nacionalizmus voltaképpen internacionális szövetkezete a sötétségnek, butaságnak s a gonosz tekintélyek önzésének.” Ady nemcsak azért gyűlölte a nacionalizmust, mert ez velejéig igazságtalan indulat, hanem főként azért, mert halálos ellensége a modernizálódásnak, és a klerikalizmussal szövetkezve visszatekerné az idő kerekét a felvilágosodás elé.

Ady méltóságot adott a kozmopolitásnak. E megjelölés ellen még modern elmék is védekezni szoktak mind a mai napig. Ady azonban nem védekezett, hanem tolokodott ezért a címért: „Mit akarnak hát a zsidókkal a klerikális nacionalisták? A leghatározottabban tiltakozunk ellene, hogy a kozmopolita címet lefoglalassák a zsidókkal! Hohó! Ha a tudományos haladás, tisztult gondolkodás, modernné válásra törekvés és kultúra kozmopolitása a klerikális szemekben, akkor vagyunk itt még többen kozmopoliták!”

Látom már: ha így folytatom, félrecsúszik ez az én bánatos gondolat-kísérletem. Nem az a célom, hogy voltaire-ista kiskitéval szolgáljak Ady születésnapján. Csak azt akartam jelezni az idézetekkel, amit már régóta érzek és tudok: hogy Ady majdnem két évtizedig tartó királysága idején igen különös király volt: a hiányt testesítette meg. Demokratikus intézményrendszerünk nem volt, de volt helyette Ady Endrénk, aki indulatos szavakba öltöztette a demokrácia követelményrendszerét. Az ország francia időszámítás szerint legfeljebb ha a tizenharmadik század elején tartott, de Ady a huszadik századi Franciaország kortársa volt. Talán ezért is hagyják ki őt ma innen-onnan: demokratikus intézményrendszerünk kiépülőben van, európai csatlakozásunk napirendre került, tehát nincs többé szükség rá. Azért indokolt ez a vicces feltételezés, mert ma sem vesszük tudomásul, amit Ady minden porcikájával érzett: hogy a megoldandó társadalmi és kulturális kérdések jegyzékében szereplő tételek mind kipipálhatók, és mégsem történik semmi értelmes, ha mentaltásunkban nem következik be perdöntő cifoyn fordulat. Ez esetben csorbítatlan marad a hiány, melynek színönimája Ady.

SZÉKELY ALADÁR FELVÉTELE

Panama és anarchia

Vége minden szép reménységnek. Nem lesz béke. Az anarchia lett úrrá a parlamenten. Tegnap még csak dulakodtak. Ma már szóhoz juthat a revolver is. Holnap a bán szétveretheti a képviselő urakat. Holnapután lángokban állhat az ország. Minden lehetséges most már. Azt se tudjuk hirtelenben, a kipattanó panamá-ról, a szétégett indítványról, a nagy beláthatatlanságról, vagy miről is szólunk. A panamáról talán. Korrupt országokban a panamákon szokás legjobban felháborodni. Imádtott hazánk pedig igen-igen korrupt ország. Ebből kifolyólag természetes, hogy itt minden ember fölháborodik, ha a másik ember is panamázik. Ne tessék ezt cinizmusnak venni. Ez a korrupt természetrajznak egyik erős tapasztalati igazsága. A magyar társadalomban, mint minden fenéki romlott társadalomban privátim, kis körökben, bizalmas tereferék közt vidáman, szellemetlenül szoktak tárgyalni mindezt. Vezető státuszú férfiakról, előkelő politikusokról, társadalmi vezérmemberekről, kedves, hízeltől elismeréssel szoktak megállapítani, hogy nagy gazemberek. Ilyen bizalmas diskurzusok alkalmával, kaszinókban, kávéházakban, vendéglőkben, zsúrokban, redakciókban, folyosón tessék hallgatni előadásokat a magyar közéleti erkölcsről. A nyilvánosság előtt ellenben gentleman társadalom vagyunk. Gentleman mindenki. Aki párbajozik, és aki a liga tagja. Nálunk ritkán pattannak ki panamák. Mert mi regárdal vagyunk egymás iránt. En panamá-zom, te panamá-zol, ő panamá-zik. Mind panamá-zunk. A lelkiünk

fölújjon, ha például olvassuk, hogy a francia parlamentben ismét panama sült ki. Na, ugye hogy nem mi vagyunk a legrosszabbak? Persze, azt nem ismernők be semmiért, hogy az az állapot, amely mellett a panamák kipattanhatnak, aranyálatot. Hiszen bárcsak nálunk is mind sürűben pattannának ki a panamák. Ez etikai erősödést jelentene. Am nálunk a nagyon ritka leleplezések is voltaképpen még nagyobb panamákat lelepleznek. Ne tessék megbotránkozni. Így van ez. A magyar társadalomnak annyira véreben van a panamázás, hogy aki netán a puritánt meri játszani, elvesztett. Olyan erkölcsstelen bátorsággal sehol sem mernek beszélni az emberek, mint nálunk privát körökben. Itt az obstrukció ugye például: – A bán ötmilliót kapott a főhercegtől.

– Kossuth Ferenc maga kapott egymilliót. És nincs olyan hihetetlen dolog, amit a fáma fel ne kapjon. Ebben az országban mindent föltesznek és elhisznek egymásról az emberek. Nem új dolog ez, kedves magyar testvéreink. Mikor szegény Szilágyi Dezso meghalt, Max Harden, a merész német publicista így sóhajtott föl: – Milyen szörnyen korrupt ország lehet az a Magyarország, hogy valakit egy improduktív élet után nagyon nagy embernek tartanak, csak azért, mert abban az országban, ahol mindenki korrupt, ő intakt maradt.

Szóval, nemcsak egymást tartjuk korruptnak, de azoknak tartanak bennünket a külföldön is. Ez az igazság. Nos, és hogy a korruptióban a hon atyái az atyamesterek, ez

Panama és anarchia – Ady e cikke arról a parlamenti vesztegetésről szól, mely Khuen-Héderváry (első miniszterelnöksége 1903. VI. és XI. hó között) bukását okozta. A parlament egyik botrányos ülésén kiderült ugyanis, hogy a kormány képviselőket vesztegetett meg Dienes Márton, volt képviselőn keresztül, hogy abbahagyják az obstrukciót. – a bán: Khuen-Héderváry, akkori miniszterelnök, aki régebben horvát bán volt. – szétégett indítvány: Khuen-Héderváry miniszterelnök azt javasolta, hogy a kormányprogram helyett az összeférhetlenségi javaslatot vitassák meg, az ellenzéki képviselők a miniszterelnök írásbeli indítványát kitépték a házelnök kezéből, és szétszakították.

meg éppen nem új dolog. De azért ma szörnyen háborogni fog a magyar erkölcs.

Nagyobb dolog mindennél a teljessé vált anarchia. Most már nagy baj van. Csappjuk el azonnal a bán. Küldjenek egy elfogadható kibékítő egyéniségű és programú miniszterelnököt. Mert másképpen semmiről sem felelhet senki se.

Nem volna csoda, ha akármilyen törtenék. Aljasabbaknak látszunk Szerbiánál. Szerbiában lemészárolták a királyi család. Nálunk a nemzetet gyilkolják meg. Pár száz ezer ember kiszajátítva tartja az országot. A nép millió joggalalan rabslógárk. Az ország koldus és leigázott. A parlament urai pedig liferálják a népet, a nép jogait, a hazát. Ilyen nemzetvesztő ocsmármányt nem mutat föl a világhistoria. Orgiája ez az összegyűlemllett bűnöknek. Beteljesülése a kérlelhetetlen fátumnak. Fölfakadt seb vagyunk most Európa testén. Lesz-e balzsam erre a sebre, vagy egyszerűen ki fogják égetni?... Rettenetes, rettenetes történet ez...

A. E.

Nagyvárad, 1903. július 28.